

069:908(417.64-751.3)"1648/179"](045)

ПЕРСПЕКТИВИ ВІДТВОРЕННЯ ІСТОРИКО-ЕТНОГРАФІЧНОГО
КОМПЛЕКСУ «КОЗАЦЬКИЙ ЗИМІВНИК» НА ТЕРИТОРІЇ
НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАПОВІДНИКА «ХОРТИЦЯ»

Тетяна Митрофанова
Національний заповідник
«Хортиця»

Розглядається перспектива відтворення на території Національного заповідника «Хортиця» історико-етнографічного комплексу «Козацький зимівник» як нового об'єкту туристичної інфраструктури заповідника.

Ключові слова: зимівник, запорозьке козацтво, Національний заповідник «Хортиця», туристичний об'єкт.

Не зважаючи на те, що наша Держава має потужний туристичний потенціал, українська громада продовжує проявляти велику зацікавленість у створенні нових державних культурно-пізнавальних програм, інтерактивних проектів у сфері туризму, які в першу чергу відкрили би можливості ознайомлення з окремими інституціями, явищами та історичними процесами, що народилися та розвивалися на теренах України.

Вже багато років викликають інтерес ті туристичні об'єкти України, що розкривають історію запорозького козацтва. Зимівничо-хутірські форми господарювання запорожців є одним із аспектів зацікавленості людей. Пройшовши складний шлях історичного розвитку – від тимчасового сезонного стану ватаги звіроловів або рибалок, зимівник у XVIII ст. став багатoproфільним фермерським господарством запорозьких козаків.

Відповідаючи на запити сьогодення Національний заповідник «Хортиця» розробляє проекти щодо висвітлення достовірної історії соціально-економічної діяльності запорожців. На черзі денній розробка проекту «Козацький Зимівник», завданням якого є ознайомлення з чотирма типами зимівничих господарств з перехідними формами, а саме: куговим,

садибами господарів-початківців, фермерським, багатoproфiльним господарством товарного спрямування.

Дослідники історії запорозького козацтва різних часів у своїх працях досліджували тему існування козацьких зимівників. Так, дуже цінною є перша праця, яка була присвячена запорозькому зимівнику – окреме науково-популярне видання професора В.О. Біднова «Запорожский зимовник» [1]. Ця збірка була створена у 1916 році з використанням втрачених на сьогодні архівних матеріалів та всіх відомих на той час даних про зимівник. Також ця маловідома робота показала розвиток на Запорожжі земельної власності, промислів, торгівлі та внесла багато нового до тлумачення актуальності висвітлення соціально-економічної діяльності Запорозького козацтва.

Практично у всіх працях Д.І. Яворницького так чи інакше розкриваються питання, які пов'язані із зимівником [2; 3]. Він детально описав його побут та устрій, виділив кожен галузь господарства. На підставі власних археологічних досліджень розробив схему з детальною експлікацією плану запорозького зимівника.

Дуже вагомим внеском в історіографію вивчення козацьких зимівників стала наукова діяльність першого упорядника і дослідника комплексу документів архіву Нової Січі А.О. Скальковського. На підставі вивчених джерел у своїй праці «Історія Нової Січі, або останнього Коша Запорожського», в окремому розділі автор подає характеристику основних галузей господарства зимівника, наводить розташування зимівників по паланкам [4, с. 680]. У своїй роботі «Запорозький зимівник XVIII ст.», А.В. Бойко показав унікальний картографічний матеріал щодо локації та кількості козацьких зимівників майже всієї території Великого Лугу [5]. Крім цього історик розкриває характерні особливості відносин між представниками владних структур Запорозьких Вольностей та зимівчанами. Серед сучасних дослідників слід виділити О.Л. Олійника. У монографії «Запорозький зимівник часів Нової Січі (1734-1775)» [6], ним були

представлені матеріали археологічних досліджень залишків запорозьких зимівників на території Пониззя Дніпра, Запорізької області, о. Хортиця. Крім цього у роботі визначаються основні типи і принципи локації зимівника та його роль в територіально-адміністративному устрої Запорозьких Вольностей.

Відповідно до Генерального плану розвитку Національного заповідника «Хортиця», на території о. Хортиця планується створення нового туристичного об'єкту – історико-етнографічного комплексу «Козацький зимівник» (далі – Зимівник) [7].

Актуальність створення Зимівника мотивована вимогами сьогодення: новітніми тенденціями розвитку туристичної сфери і музейної справи в Україні, потребою застосування інтерактивних методик обслуговування туристів, які спрямовані на збільшення їх потоків із різних країн до Національного заповідника «Хортиця», організацією та координацією інформаційно-просвітницької роботи у сфері діяльності національно-патріотичного виховання дітей та молоді Запорізької області.

Автором статті запропоновано проект «Концепція відтворення історико-етнографічного комплексу «Козацький зимівник» на території Національного заповідника «Хортиця»».

Необхідність створення нового туристичного об'єкту на території острова Хортиця було обумовлено наступними факторами:

- Посилення уваги представників влади до розвитку Національного заповідника «Хортиця» як на місцевому, так і державному рівнях.
- Потреба у розширенні туристичної інфраструктури заповідника.
- Використання новітніх форм і методів екскурсоведення та музеєзнавства в науково-просвітницькій діяльності Національного заповідника «Хортиця».
- Впровадження у діяльність заповідника елементів сільського та етнографічного напрямків туризму.

- Здійснення інтеграції культурно-просвітницької діяльності Національного заповідника «Хортиця» у загальний навчально-виховний процес навчальних закладів м. Запоріжжя через проведення уроків-екскурсій, уроків-лекцій, виховних заходів, круглих столів, конференцій тощо.
- Активізація науково-дослідної роботи у сфері вивчення історії запорозького козацтва.
- Організація змістовного дозвілля, виховання у відвідувачів заповідника дбайливого ставлення до о. Хортиця як до об'єкту природо-заповідного фонду та культурно-історичної спадщини України.

На сьогодні для допитливої публіки наявна інформація щодо соціально-економічного типу зимівчанського господарства запорожців є мало відомою, адже у всій своїй сукупності представлена лише приблизною і досить розпорошеною джерельною базою. Тому створення такого музейного об'єкту, де можна отримати водночас і наукову інформацію щодо господарювання козаків, і унікальну можливість самостійно зробити своє дозвілля змістовним та інтерактивним, відкриває перспективи для заповідника збільшити популярність для гостей і мешканців Запорізького краю.

Місія майбутнього історико-етнографічного комплексу «Козацький зимівник» полягає у популяризації правдивої наукової думки про основу господарської та економічної діяльності козаків на території Запорозьких Вольностей, виховання поваги до історичного минулого українського народу.

Метою створення нового туристичного об'єкту є посилення зацікавленості туристів до періоду козаччини, креативна презентація системи господарювання запорозьких козаків та впровадження новітніх форм і методів організації змістовного дозвілля відвідувачів Національного заповідника «Хортиця».

Реалізація поставленої мети обумовлює виконання наступних завдань:

- висвітлити широкий спектр певної господарської спеціалізації зимівників Запорозьких Вольностей XVI-XVIII ст.;
- розширити перелік науково-просвітницьких послуг Національного заповідника «Хортиця»;
- створити Зимівник як експериментальний майданчик (лабораторію) з питань впровадження у експозиційний простір елементів сільського та етнографічного напрямків туризму;
- створити умови для активізації співпраці заповідника з громадськістю у сфері рекреаційної та просвітницької діяльності;
- створити комфортні умови для змістовного та активного відпочинку відвідувачів заповідника.

З точки зору організації науково-просвітницької діяльності робота Зимівника буде ґрунтуватися на принципах:

- диференційного підходу до аудиторії (вік, рівень знань, інтереси, потреби);
- відповідності змісту експозицій в експозиційних об'єктах комплексу існуючій джерельній базі;
- різноманітності використання форм та напрямків організації дозвілля.

За категоріями відвідувачів, Зимівник буде музейним об'єктом, який перебуває у сфері управління Міністерства культури України.

Експозиції окремих об'єктів Зимівника планується побудувати за тематичним принципом, застосування якого дозволяє при організації експозиції через окремі тематико-експозиційні комплекси акцентувати увагу на найбільш значущих предметах побуту, обладнання тощо.

Завдяки методу персоніфікації з'явиться можливість презентувати в конкретному середовищі передусім Людину. В цьому контексті пропонується в деяких експозиціях представити джерельні свідчення про запорозьких козаків, які мали зимівники, зокрема на о. Хортиця [8–12].

За жанром Зимівник функціонує як етнографічне селище й являтиме собою 9 окремих об'єктів:

- бурдюг козака-лисичника;
- рибальське кишло;
- кошара козака-полковника Івана Бабури;
- обійстя землеробського реманенту;
- козацькі млини;
- хата зброяра;
- кузня;
- курінь Святого Миколая;
- пасіка козака Івана Шевця.

За формою подання матеріалів музейні експозиції у визначених об'єктах є стаціонарними. Крім цього, деякі об'єкти комплексу повинні мати статус виставкового або інтерактивного майданчика (Курінь Святого Миколая).

Розташування об'єктів Зимівника пропонується наступним чином:

1) на території острова, де є зручний вихід до води:

- бурдюг козака-лисичника;
- рибальське кишло;

2) центральна частина о. Хортиця (в районі сушарні 2 бригади):

- кошара козака-полковника Івана Бабури;
- обійстя землеробського реманенту;
- козацькі млини;
- хата зброяра;
- кузня;
- курінь Святого Миколая;
- пасіка козака Івана Шевця.
- кузня;
- курінь Святого Миколая;

- корчма;
- пасіка.

Реалізація запропонованого проекту дозволить створити новий екскурсійний об'єкт Національного заповідника «Хортиця», який:

- виступатиме соціокультурним, просвітницьким, туристичним та інформаційним центром з питань вивчення історії запорозького козацтва;
- відкриє перспективи щодо збільшення кількості відвідувачів заповідника;
- сприятиме зростанню авторитету Національного заповідника «Хортиця» як потужного туристичного об'єкту України.

Не зважаючи на те, інформація про зимівничо-хутірську форму господарювання запорожців у Понизові Дніпра є розрізненою та фрагментальною, археологічні дослідження Національного заповідника «Хортиця» підтверджують достовірність місць розташування зимівників на острові Хортиця у середині XVIII ст. Використання даних археології в межах проекту «Козацький зимівник», відкривають широкі перспективи для музеєфікації пам'яток археологічних, які стануть ще одним цікавим екскурсійним об'єктом Хортиці.

Сучасна музеєфікація археологічних досліджень хортицьких зимівників стане мостом зв'язку минулого і сучасного у формуванні поваги до легендарного минулого української нації, а також буде предметом популяризації діяльності археологів Національного заповідника.

Розуміючи те, що успішність та популярність майбутнього проекту «Козацький зимівник» буде на пряму залежати від гідної презентації побуту козацьких зимівників, науковцями Національного заповідника «Хортиця» планується детальне вивчення джерельної бази з цього питання, міжнародного досвіду побудови музеїв під «відкритим небом» та музейних колекцій Європи.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Stepovyi V (Bidnov V.) Zaporozhskyi zimovnyk. Katerynoslav. 1916.
2. Yavornytskyi D.Y. Zaporozhe v ostatkakh staryni y predanyiakh naroda: V 2-kh chastiakh. Kyiv: «Veselka», 1995.
3. Yavornytskyi D.I. Istoriia zaporozkykh kozakiv. Kyiv, 1990. T.1.
4. Skalkovskyi A.O. Istoriia Novoi Sichi abo ostannoho Kosha Zaporozkoho. K.: Tsentr uchbovoi literatury, 2020.
5. Boiko A.V. Zaporozkyi zymivnyk ostannoi chverti XVIII st. Zaporizhzhia, 1994.
6. Oliinyk O.L. Zaporozkyi zymivnyk chasiv Novoi Sichi (1734-1775). Zaporizhzhia, 2005.
7. Heneralnyi plan rozvytku Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia». *Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia»*. Spr. 215.1. 122 ark.
8. Kozachok N.L. Zvit Khortytskoi arkheolohichnoi ekspedytsii za 1981 r. *Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia»*. Spr. 249. 55 ark.
9. Kozachok N.L. Zvit pro robotu arkheolohichnoi ekspedytsii «Khortytsia-87». *Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia»*. Spr. 698. 85 ark.
10. Kozachok N.L. Zvit pro robotu arkheolohichnoi ekspedytsii «Khortytsia-91». *Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia»*. Spr. 710. 117 ark.
11. Kozachok N.L. Zvit pro robotu arkheolohichnoi ekspedytsii «Khortytsia-92». *Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia»*. Spr. 33. 65 ark.
12. Kozachok N.L. Zvit pro robotu arkheolohichnoi ekspedytsii «Khortytsia-93». *Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia»*. Spr. 45. 45 ark.